

Position Paper

Výboru pro vzdělávání k udržitelnému rozvoji Rady vlády pro udržitelný rozvoj
schválený na jednání Výboru pro VUR dne 24. 1. 2022.

UDĚLEJME VZDĚLÁVÁNÍ PRO UDRŽITELNOU BUDOUCNOST JEDNOU Z PRIORIT PŘI REVIZÍCH RVP ZV

Autoři: Mgr. Petr Daniš – TEREZA, vzdělávací centrum, z.ú.

doc. PhDr. Jan Činčera, Ph.D. – Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita

RNDr. Jana Dlouhá, Ph.D. – Centrum pro otázky životního prostředí, Univerzita Karlova

PhDr. Roman Kroufek, Ph.D. – Pedagogická fakulta, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně

RNDr. Jiří Kulich – Středisko ekologické výchovy SEVER Horní Maršov o.p.s.

Mgr. Miroslav Novák – Ministerstvo životního prostředí

Mgr. Petra Skalická – Člověk v tísni, o.p.s.

Východiska

Podle Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2030+ je cílem revize RVP ZV „modernizovat obsah vzdělávání tak, aby odpovídalo dynamice a potřebám 21. století“ (MŠMT, 2020)¹. Tato strategie vychází z vědomí dynamicky se měnícího světa, odkazuje na palčivé environmentální problémy a volá po začlenění principů vzdělávání pro udržitelnou budoucnost. Potřebujeme vzdělávání, které připraví naši nejmladší generaci pro život v 21. století, pomůže jim čelit nelehkým výzvám stejně jako využít četných příležitostí, které je budou na jejich životní cestě provázet.

Naše planeta a budoucí život lidí na ní je v ohrožení. Stojíme na historické křižovatce, která se vyznačuje změnou klimatu, ztrátou biodiverzity, spotřebou, která přesahuje planetární meze, rostoucí společenskou a ekonomickou nerovností, selháváním demokracie a společenské důvěry a dvousečnou technologickou automatizací. Tyto propojené a navzájem se posilující krize ohrožují především udržitelnou budoucnost, lidská práva a kvalitu života mladých lidí. Tyto hrozby se nevyhýbají ani České republice.

Rolí vzdělávání je pomoci mladým lidem porozumět současnému světu a dělat ho lepším.

Společenské a environmentální výzvy otevírají příležitosti k proměně vzdělávání, aby ještě více vedlo k rozvíjení lidského potenciálu každého dítěte, ke společnému utváření demokratické, udržitelné společnosti a k přehodnocení našich vztahů k více než lidskému světu. Vzhledem k tomu, že až třetina mladých Čechů a Češek prožívá v souvislosti se změnou klimatu extrémní či silnou bezmoc, strach či smutek (České klima 2021)², je zásadní, aby mladí lidé vnímali změny v dnešním světě jako svoji příležitost pro utváření udržitelné budoucnosti a aby je vzdělávání podpořilo v participaci a v posílení vědomí vlastní účinnosti.

Také mezinárodní dokumenty vyzývají k transformaci vzdělávání v duchu vzdělávání pro udržitelnou budoucnost. *Zelená dohoda pro Evropu* (Evropská komise, 2019)³, k níž se Česká republika zavázala, zdůrazňuje roli škol v zapojení žáků i širší komunity do změn, které jsou nezbytné pro úspěšnou společenskou transformaci, včetně potřeby kompetenčního rámce, jenž napomůže

rozvoji znalostí, dovedností a postojů pro řešení změny klimatu a směřování k ekologické a společenské udržitelnosti. Aktuální *Návrh doporučení Rady EU o učení pro environmentální udržitelnost* ze 14. 1. 2022 (Evropská komise, 2022)⁴ naléhavě vybízí členské země, aby zajistily „přístup ke kvalitnímu a inkluzivnímu vzdělávání a odborné přípravě v oblasti změny klimatu, biologické rozmanitosti a udržitelnosti“, včetně tvorby odpovídajících kurikulárních rámců. Nová zpráva UNESCO *Reimagining our futures together: a new social contract for education* (UNESCO, 2021)⁵ dokonce směřuje k takové proměně vzdělávání, aby nám pomohlo znovu vystavět naše vztahy jeden k druhému, k planetě a k technologiím.

Doporučení pro revize RVP ZV

Navrhujeme, aby se jednou z hlavních priorit nového RVP ZV stalo vzdělávání pro udržitelnou budoucnost, zahrnující environmentální, globální a občanské vzdělávání a akcentující klimatické vzdělávání.

Důraz na vzdělávání pro udržitelnou budoucnost by měl být v novém RVP všudypřítomný, vtělený do celkových cílů vzdělávání, klíčových kompetencí, průřezových témat, hodnot a principů souvisejících s celkovou kulturou školy, do výstupů učení různých vzdělávacích oborů (přírodovědných i společenských a také výchov), doporučených vzdělávacích strategií a přístupů, jazyka vyjadřujícího nový pohled na člověka a na svět, stejně jako do následné podpory implementace RVP ve školách.

Připravovat mladé lidi pro udržitelnou budoucnost nepůjde jen s využitím obsahu jednotlivých vzdělávacích oborů. Důraz musí být kladen nejen na vzdělávací oblasti a obory, ale vyváženě s tím i na mezioborové učení a celkový život školy. Vedle osvojování znalostí musí být stejně důležité rozvíjení dovedností a utváření vlastních postojů a hodnot.

Vzhledem k tomu, že teprve probíhají práce na hlavních směrech revize RVP ZV, není v tuto chvíli jasné, jak přesně bude kurikulum koncipováno, strukturováno a co vše bude obsahovat. S plným vědomím této nejistoty zde předkládáme naše doporučení, jakým způsobem zpracovat důraz na vzdělávání pro udržitelnou budoucnost do kurikula.

1. Cíl vzdělávání: Naformulujme kratší, atraktivní a široce srozumitelný cíl vzdělávání, který vyjadřuje základní hodnotový rámec a je v souladu s požadavkem orientovat vzdělávání k udržitelné budoucnosti – obdobně jako v řadě zahraničních kurikulí⁶.

Cílem vzdělávání je harmonický rozvoj osobnosti člověka, který bude respektovat odkaz a hodnoty minulosti (kulturní, přírodní), dokáže se orientovat v současném světě, svým jednáním bude připravovat udržitelnou budoucnost pro sebe a společnost, v níž žije, a bude mít dostatek znalostí, schopností i sebevědomí své vize uskutečnit. (Vize vzdělávání pro Česko, 2015)⁷

2. Klíčové kompetence: Zahrňte do rámce klíčových kompetencí pro 21. století i kompetenci, která jednoznačně vyjadřuje směřování k udržitelné budoucnosti, například ve znění: “participace, zapojení a vytváření udržitelné budoucnosti” (Finnish National Board of Education, 2016)⁸.

Tato kompetence bude zahrnovat oblasti “kompetence pro udržitelný rozvoj” vymezené UNESCO (2017, str. 10)⁹: systémové a kritické myšlení, orientaci na budoucnost, práci s hodnotami a normami,

strategické plánování a jednání, uvědomění si vlastní role v místním i globálním měřítku, řešení problémů.

3. Průřezová témata: Integrujme stávající průřezová témata environmentální výchova, výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech (globální vzdělávání), výchova demokratického občana a nově také klimatické vzdělávání do nového průřezového tématu vzdělávání pro udržitelnou budoucnost, které zůstane zachováno v RVP.

Pověřme tým odborníků na danou problematiku, jehož základ již vznikl při NPI jako pracovní skupina pro průřezová témata, revidovat a navrhnout popis nejdůležitějších cílů a výstupů učení a doporučených vzdělávacích strategií v této oblasti s ohledem na současné potřeby, společenský vývoj a posun v mezinárodním odborném diskurzu.

4. Kultura školy: Rozvedme princip vytváření udržitelné budoucnosti a odpovědnosti za životní prostředí svého okolí a celé planety v kapitole o kultuře školy.

Příklady hlavních tezí v této kapitole s ohledem na vzdělávání pro udržitelnou budoucnost:

- Podporujeme školy, aby vytvářely takové učební prostředí a vztahy, které demonstrují hodnoty univerzalizmu¹⁰: sociální spravedlnost, rovnost, ochranu životního prostředí, globální solidaritu apod.
- Směřujeme ke klimatické neutralitě škol, jejich udržitelnému provozu, šetrné spotřebě a návratu přírody na školní pozemky.
- Dejme důraz na celoškolský přístup ve vzdělávání pro udržitelnou budoucnost, podporujeme participaci žáků v životě školy a místní komunity a aktivní zapojování žáků do řešení problémů udržitelnosti ve škole a jejím okolí.

Zařadíme kapitolu o kultuře školy před částí popisující vzdělávací oblasti a obory, protože vytvoření takové kultury je nezbytnou podmínkou naplnění celkových cílů vzdělávání a efektivního učení.

5. Výstupy učení vzdělávacích oborů: Vzdělávací obsahy environmentální a globální výchovy zařadíme do výstupů učení různých vzdělávacích oborů v oblasti přírodovědné, společenskovední i v oblasti výchov. Zvláštní pozornost věnujme otázce změny klimatu a ochrany klimatu jako jedné z nejnaléhavějších výzev současnosti a zároveň ukázkovému interdisciplinárnímu tématu.

Zformulujeme zadání pro pracovní skupiny rozpracovávající obsah a výstupy učení jednotlivých vzdělávacích oborů tak, aby obsahovalo instrukce o prioritách kurikula, včetně jeho důrazu na vzdělávání pro udržitelnou budoucnost, a výzvu k promítnutí cílů a témat environmentálního, globálního a klimatického vzdělávání v oborových výstupech.

Nastavme proces zpracování RVP takovým způsobem, aby odborníci na vzdělávání pro udržitelnou budoucnost mohli již v průběhu prací konzultovat vznikající formulace výstupů učení v různých oborech a jejich pohled byl respektován.

Pro zařazení tématu změny klimatu do kurikula využijme námětů Pracovní skupiny pro klimatické vzdělávání Rady vlády pro udržitelný rozvoj ČR v publikaci *Klima se mění – a co my?* (2021).¹¹ Například tipy na dílčí témata pro zařazení do různých vzdělávacích oborů jsou v kapitole 1.4, návrh celkových vzdělávacích cílů pro učení o změně klimatu v kapitole 1.6 atd.

6. Vzdělávací strategie a přístupy: Jednoznačně v kurikulu pojmenujme vzdělávací strategie a přístupy, jež aktivizují žáky a propojují učení s jejich životem a světem a jež jsou nezbytnou podmínkou pro rozvoj kompetence vytváření udržitelné budoucnosti, stejně jako dalších kompetencí a cílů vzdělávání.

Jako vhodné vzdělávací strategie a přístupy doporučujeme především kooperativní učení, badatelsky orientovanou výuku (*inquiry-based education*), učení v reálných projektech prospěšných pro přírodu a/nebo komunitu (*service learning*), místně zakotvené vzdělávání (*place-based education*), učení venku v přírodě / terénní výuku (*outdoor learning / learning in natural environment / real world learning*), participativní přístupy zapojující žáky do rozhodování a života školy apod.

Vyjadřujeme aktivní a zkušenostní přístup k učení přímo ve formulacích výstupů učení. Vhodnou inspiraci může představovat Skotské kurikulum (*Curriculum for Excellence*)¹², které explicitně pojmenovává „*experiences and outcomes*“, nikoli pouze výstupy učení. Takové „učební zkušenosti a výstupy učení“ nelze naplnit bez aktivního zapojení žáků a jejich kontaktu se světem.

7. Jazyk a étos RVP: Používejme v kurikulu jazyk, který bude posilovat nový ekologický a humanistický hodnotový rámec a étos vycházející z porozumění člověku jako součásti více než lidského světa a jako globálnímu občanu (UNESCO, 2021)¹³.

Příklady práce s jazykem:

- Vyvarujeme se náznaků o lidské nadřazenosti nebo vydělenosti ze světa přírody a vyhneme se utilitárnímu popisu tohoto světa z pohledu člověka. Zdůrazňujeme naopak vzájemnou závislost a propojenost různých projevů života a ekosystémů, úctu k ekologickým a planetárním limitům, které nemůžeme překročit apod.
- Nahradíme skrytě zabarvené a hodnotící pojmy věcným popisným jazykem, např. místo rozdělení zemí na rozvinuté a rozvojové, mluvíme o zemích s vysokou spotřebou a zemích s nízkou spotřebou.
- Pečlivě zvažujeme, jaké společenské cíle a hodnoty explicitně nebo implicitně předkládáme jako hodné následování. Například požadavek neustálého ekonomického růstu či cíl zvítězit v konkurenční boji nahradíme akcentem na wellbeing, globální spolupráci a solidaritu a vizí, jak naplnit potřeby všech, aniž bychom přitom poškozovali přírodu a planetu.

Informujeme týmy zpracovávající jednotlivé části kurikula o tomto přístupu už v zadání jejich práce a korigujeme případné nedostatky díky procesu připomínkování a redakce dokumentu.

8. Podpora implementace RVP: Vytvořme systém podpory implementace nového RVP, který bude odpovídat prioritě vzdělávání pro udržitelnou budoucnost a nabídne konkrétní nástroje na naplnění environmentálního, globálního, občanského a klimatického vzdělávání. V ukázkovém ŠVP demonstrujeme tuto orientaci vzdělávání na vytváření udržitelné budoucnosti a kvalitní zpracování jeho různých cílů a témat.

V delším časovém horizontu provedme analýzu existujících opatření a struktur na podporu realizace průřezových témat ve školách. Pro posílení systému podpory vyjdeme ze současných dobrých zkušeností s podporou environmentální výchovy a dalších průřezových témat (pozice koordinátora EVVO ve škole, specializační studia, školní programy EVVO, role Ministerstva životního prostředí a sítě ekocenter při podpoře škol apod.).

Odkazy na literaturu:

- ¹ MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY, 2020. *Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2030+*. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. ISBN 978-80-87601-47-1. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/file/54104/>.
- ² ČESKÉ KLIMA 2021: *Výzkumný report pro nejmladší, 15-20 let*. Dostupné z: https://www.clovekvtisni.cz/media/publications/1712/file/report_vt-15-20-let_fin08-09.pdf.
- ³ EVROPSKÁ KOMISE, 2019. *Zelená dohoda pro Evropu*. COM(2019) 640 final. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/ALL/?uri=COM%3A2019%3A640%3AFIN>.
- ⁴ EVROPSKÁ KOMISE, 2022. *Návrh Doporučení Rady o učení v zájmu environmentální udržitelnosti*. COM(2022) 11 final, 2022/0004 (NLE). Dostupné z: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX%3A52022DC0011&from=EN&fbclid=IwAR3bSlq3VrErEi_XsLI-1hgZTCWcfLgPr2XDzLdlWfUukSPjL9iN4xrseug.
- ⁵ UNESCO, 2021. *Reimagining our futures together: a new social contract for education*. Paris, UNESCO. ISBN 978-92-3-100478-0. Dostupné z: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379707>.
- ⁶ NEW ZEALAND CURRICULUM. Ministry of Education, New Zealand. Dostupné z: <https://nzcurriculum.tki.org.nz/The-New-Zealand-Curriculum>;
CURRICULUM FOR EXCELLENCE. Edinburgh: Scottish Executive. Dostupné z: <https://education.gov.scot/Documents/All-experiencesoutcomes18.pdf>
- ⁷ VIZE VZDĚLÁVÁNÍ PRO ČESKO, 2015. Dostupné z: http://www.fors.cz/wp-content/uploads/2012/08/Vize-vzdel-pro-CR_02_web.pdf.
- ⁸ FINNISH NATIONAL BOARD OF EDUCATION, 2016. *New national core curriculum for basic education: focus on school culture and integrative approach*. Dostupné z: <https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/new-national-core-curriculum-for-basic-education.pdf>
- ⁹ UNESCO, 2017. *Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives*. ISBN 978-92-3-100209-0. Paris, UNESCO. Dostupné z: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000247444>.
- ¹⁰ SCHWARTZ, S. H., 2012. An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values. *Online Readings in Psychology and Culture*. 2(1). ISSN 2307-0919. Dostupné z: <https://scholarworks.gvsu.edu/orpc/vol2/iss1/11/>.
- ¹¹ KLIMA SE MĚNÍ – A CO MY? *Proč a jak se učit o změně klimatu*, 2021. Doporučení Pracovní skupiny pro klimatické vzdělávání Rady vlády pro udržitelný rozvoj. Ministerstvo životního prostředí. Dostupné z: https://www.mzp.cz/cz/zmena_klima_publicace.
- ¹² CURRICULUM FOR EXCELLENCE. Edinburgh: Scottish Executive. Dostupné z: <https://education.gov.scot/Documents/All-experiencesoutcomes18.pdf>
- ¹³ UNESCO, 2021. *Reimagining our futures together: a new social contract for education*. Paris, UNESCO. ISBN 978-92-3-100478-0. Dostupné z: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379707>.